

Правов ред и пазарен ред ст. ас. Елица Вълчева-Куманова

Law order and market order: The report is a part of a larger research, concerning the legal nature of the economic functions of state and particularly its market regulations.

Key words: law order, market principles, market regulations

ВЪВЕДЕНИЕ

Правото е изкуство на доброто и справедливото. То задава границите, в рамките на които правните субекти – отделната личност или група хора – могат да правят, без останалите да му пречат и определя чрез контрол или пряка намеса, какво може и какво не може да правят правните субекти. Това се постига чрез изработване на определени модели на поведение по повод разпределение и обмяна на блага. Правният ред се възприема чрез индивидуалното съзнание на лицата като негови адресати. Правото е ред, а смисълът на правото е да установи реда е мястото на индивида в него. Организираността е атрибут на материята, а социалната организация е предопределена и предпоставена от универсалния живот за ред и подреденост, който управлява съвместния живот на хората. Правото е полезен екзистенциален смисъл, неотделим от съвместния живот на хората, защото участва в подредеността на битието и на социалния начин на съществуване.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Редът в една система е гаранция за нейното функциониране и за нейното продължаващо съществуване. Липсата на ред води до неправилно функциониране на нейните елементи, до промяна на тяхното предназначение и до промяна на системата. Запазването на системата е възможно, когато се предприемат действия насочени към премахване на причините за липсата на ред и връщането към първоначалното състояние. Обществото спонтанно ражда свой ред, който открива път за много по-ползотворна употреба на знанията и опита на всички членове на обществото, отколкото е възможно при централизирано управление; той поражда желание максимално да се използват възможностите на обществото за саморегулиране. Редът е в основата на обществения живот. Човекът е социално същество. Неговото съществуване е възможно само в определена група и при определени взаимоотношения. Възмездността е външния израз на очакванията и нагласите за влизане в процес на разпределение и обмяна на блага.

Благата могат да се дефинират като емпирични дадености, по отношение на които правните субекти организират дейността си за задоволяване на своите потребности и интереси. Самата дума „благо“ означава „добро“, което води до въпросите кое е добро, за кого е добро, как е добро.

В индивидуален план благото е нещо добро за отделния индивид, чрез което той отговаря на своите нужди, потребности и интереси. Всеки човек има нужди, потребности и различни интереси, които се задоволяват чрез различни блага. В този смисъл не може да има изчерпателен списък на съществуващите блага, на тяхното количество и качество, но може да се посочи как се контролират и гарантират достъпът и ползването на благата – чрез нормите на различните нормативни регулативни социални системи – религия, традиция, нравственост, право.

Благата не са право, те са част от отношенията на обмен и разпределение на блага, които се регулират от правото. Съществуват определен кръг блага, които са екзистенциално нужни на всеки човек и чрез чието разпределение са постигнати социалната достатъчност на обществото. Тези материални, духовни и организационни блага са предмет на правно регулиране. Тези блага се разпределят според принци-

па „на всекиму неговото“, като правото отмерва границите на позволената власт върху благо. Веднъж разпределени богатата се превръщат в собственост на правните субекти, които ги използват в свой интерес. За целта тази блага трябва да притежават свойството полезност. Тези блага са съизмерими и могат да бъдат разменяни за съответен еквивалент, като същевременно са от значение за удовлетворяване на признати от правото интереси.

2. Спонтанно възникналия социален ред, основан върху абстрактни правила, които оставят на индивида свобода да използва своите знания за свои цели, се характеризира с определени особености. Първата особеност на спонтанния обществен ред е, че налагайки със свои сили отмерено поведение на членовете на обществото, той може да се окаже много по-сложно съчетание на елементи, отколкото ако е резултат от съзнателно проведен план, но въвеждайки по този начин една повсеобхватна организация, ние в същото време ограничаваме възможностите за въздействие върху детайлите. С други думи, при така възникнал обществен ред може да се въздейства върху абстрактния характер, но не и върху конкретните елементи. Не е без значение и това, че за разлика от наложената организация, спонтанният ред нито цели, нито изисква предварително споразумение относно определени резултати, до които трябва да доведе, и като независим от всякакви конкретни цели, може да се използва и да спомага за постигането на множество разнообразни, разнородни и дори противоречащи си индивидуални цели. Така например пазарният ред се основава не върху никакви общи цели, а върху принципа на реципрочността, т.е. съчетаване на различните цели в името на общото благо на участниците. Идеята за общото благосъстояние или за общественото добро в свободното общество не може в никакъв случай да се определи като сума от известни конкретни резултати, които трябва да се постигнат, а само като абстрактен ред, който, общо взето, не е ориентиран към никаква определена цел, а просто осигурява на всеки член от обществото най-добър шанс да използва своите знания за свои цели.

Спонтанният пазарен ред, основан върху реципрочността или взаимната изгода, се описва като икономически ред. Същевременно правните субекти най-добре могат да преценят своето благосъстояние, въпреки обстоятелството, че често преценката на обществото и отделният индивид по отношение на стойността на богатата и достъпът до тях се различават. Една от задачите на гражданското общество е именно да прояви толерантност към мнението на гражданите, паралелно с изграждането на социални механизми, които осигуряват неговото функциониране. Затова като основна характеристика на гражданското общество се приема съвместното съществуване на конкурентни цели, свободата на събранията и многообразието на мненията, свободата на пазарния обмен и институцията на индивидуалната собственост, многообразието от способности за защита на правата на гражданите и решаването на спорове.

Теоретичната концепция за пазара на Фридрих А. Хайек не се вписва в неокласическата идея за общото равновесие. За него пазарът винаги е бил парадигмален пример за спонтанен ред. За Хайек пазарът не е механизъм за разпределение на редки ресурси между известни и алтернативни цели, а е координационен механизъм, който прави съвместими разнообразните човешки планове, намерения, очаквания. Превъзходството на пазара над алтернативни форми на организация на икономическия живот е не в генерирането на богатство, а в координацията на автономни човешки действия и създаването на ред.

3. Правото е продукт на осъзнат социален опит, съществуващ съвместно изначални и вродени представи и образци за поведение. Съзнанието създава модела на правото паралелно с развитието на обществото и социалното ниво на съвместно съществуване. В основата на правото като модел на обществените отношения стои идеята за мярката на социалното равенство, мярката на социалната справедливост и

мярата на социалната свобода. Правото възниква като мяра на социално равенство като се съотнася по еднакъв начин с правните субекти и реалните факти и дава на първите равни възможности. Същевременно разпределянето на благата и правните позиции се извършва чрез отмерването им в съответствие със социалната справедливост, за да се постигне справедлив баланс между давано и получавано. По този начин правото дава на правните субекти оптимални възможности за самоопределение и проява на свободна воля и се превръща в мяра на социална свобода, за да покаже едно специфично състояние на степента на обвързващата сила и важимост на правната субстанция, като съизмеримост на противопоставени позиции по повод блага.

Правото регулира човешката дейност като създава устойчиви модели на поведение за диалог по повод взаимен възмезден обмен на блага. То е насочено към преобразуването на социалната действителност във връзка с определени цели. Неговата основна задача е да осигури социалния ред, при който да се изразява целенасоченото поведение. В социален план всеки човек индивидуално трябва да може да определи своите предпочитания и да следва своя модел на живот. В политически план, държавата трябва да гарантира равно третиране на всяка разумна концепция за добър живот без да отдава предпочитание на една пред друга и да налага някоя от тях. Задачата на политическата система е да установява норми на справедливост, да контролира претенциите и правата чрез принципите на размяната и грижа за сигурността на гражданите. Либералните права – правовите свободи – гарантират сигурността и свободата на всяко лице по отношение на чуждо посегателство. Така те забраняват външна намеса и оставят вътрешната област изцяло на своя носител. Тези права се класифицират като „негативни“ права. Политическите права се обозначават като „позитивни“, защото изискват равна свобода в частната сфера, равно участие в публичния живот и в процесите на формиране на политическата воля и на общественото мнение. Социалните права /т.нар. права на дялово участие/ се основават на задължението на обществото да осигури социалните и икономическите условия за достойно съществуване на своите членове.

4. Правото се заражда в точно определен исторически момент. Той се характеризира със следните особености – от обективна страна обществото натрупва достатъчно блага и средства за тяхното придобиване, разпределение и обмен; от субективна страна натрупване на съзнателен житейски опит, който дава възможност да се контролират природните и обществените процеси. Започва обмяна на блага, традиции, знания, умения, култури, технологии. Поражда се необходимостта от нейното регулиране по един траен, устойчив, постоянен начин. Така се поставя началото на нормативното регулиране, на правото като продукт на съзнанието, като обмяна на знания за смисъла на цивилизацията. Започва обмяната на социални позиции.

Правото предвижда двуполусен, двупосочен модел на взаимоотношения, изграден на принципа “аз притежавам благо, което ти не притежаваш, ти притежаваш благо, което аз не притежавам, следователно нека ги обменим, за да задоволим съвместно нашите потребности и нужди”. В този синтезиран вид са дадени основите на диалога, нещо повече – посочено е основанието за двустранност на интереса - аз задоволявам моя интерес, като заменя собственото си благо за чуждо, но същевременно аз трябва да предложа за размяна такова собствено благо, което би задоволила нужда на другия участник в диалога.

Човешкото съзнание притежава способността само да изработва вътрешни модели на поведение, които осъществява обективно чрез съответните действия. Правото спомага за изработването на тези модели, като дава основните насоки, в които те се развиват. Човешкото съзнание е така устроено, че то се съобразява на първо място със съществуващите препятствия, ограничения, които в случая се явяват критерии за свободата на създаване на модели на поведение. Това по същество

е несвободата, която може да бъде както наложена отвън, от обективни обстоятелства, така и самоналожена поради вътрешни причини. Чрез правото се осъществява формализиране на властническото волеизявление в лицето на нейна институция. Чрез юридическата си Форма волеизявлението на властващ субект се обективира и започва свое собствено съществуване. Правото е средство за осъществяване на държавна власт. Държавата се представя чрез държавната власт, която съществува само в юридическа форма. От друга страна правото като нормативен регулатор действа с помощта на държавата, която осигурява неговата задължителност - качество, което не притежава никоя друга нормативна регулативна система от социални норми. Чрез налагането на санкционна защита държавата включва в правото, юридизира и модели, които имат морален, нравствен, традиционен или друг обичаен произход. Посочената взаимна зависимост между държавната власт и правото дава основание да изведем политикоправния ред на обществото като подред в съответния социален ред.

Тези процеси се осъществяват на определен етап от развитието на човешкото общество, когато освен възможността за предвиждане и контролиране на събитията от заобикалящата действителност съществува и необходимостта от споделяне и обсъждане на тези факти по начин достъпен за членовете на обществото. Съизмерността на споделения опит от своя страна показва значимостта и ролята на всеки отделен индивид, като му внушава както чувство за индивидуална сигурност и защита на неговите потребности, така и усещане за уникалност спрямо другите участници в обществения живот. Теорията на Ролс за справедливостта се основава на изходната позиция, от която чрез интуитивни представи се договарят социалните позиции, водещи до равенство

Основните сфери на обществения живот се основават на различните дейности за задоволяване на основните потребности на хората. Те съществуват на три нива – духовно и физическо възпроизводство на човешките индивиди като биологични и социални същества, материално производство и социално управление. На тях се базира функционалната структура на обществото. Социалната функция се реализира чрез широк спектър от дейности, свързани с включване на членовете на обществото в социалния живот. Стопанската функция е дейност по създаването на материални блага. Управленческата функция е свързана с осъществяване на дейности по направляване на поведението на членовете на обществото.

Правото изработва нормативната мяра за достъпа до блага, а справедливостта определя този достъп като оправдан, правилен, съизмерен. За да се легитимира, мярата на правото не е достатъчно само да дава блага и да създава права и задължения. Тя трябва да е мотивирана от стремеж да балансира между изгода и неизгода между свобода и несвобода, между облага и тежест. Несправедливата мяра не може да бъде социално легитимна и ефективна. легитимна и ефективна. Едва когато мярата на правото и съдържащите се в нея претенции са справедливи, може да се разчита, че тя ще постигне своето социално предназначение, че ще регулира обществените отношения в посока на тяхното оптимално състояние. Преценката на правото съобразно с критерия за справедливост се налага поради обстоятелството, че тя е сътворена от хора, а също така поради необходимостта субективните прояви да съответстват на обективното положение на нещата.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Модерното правно мислене гледа на човешката личност като основна ценност за правото. Затова и дълбочинната природа на правото има едно изключително важно измерение – правото като мяра на социалната свобода. Правото стои в основата на нормалния живот на обществото. Затова изключително важно е правното регулиране на всеки етап от развитието на обществото да предос-

тавя на правните субекти оптимални възможности за проява на свободна правно релевантна воля.

Правният ред съществува под формата на правен дискурс, в който се отразяват правните позиции. Позициите играят ролята на интегрална характеристика на личността, която е отражение на нейното положение в обществените отношения. Те са действени, субективни страни на правния статус и включва сложен комплекс от елементи като претенции за определено поведение, степен на удовлетвореност, емоционално отношение към околния свят. Същевременно при изграждане на позицията се преплитат съзнателни и оценъчни мотиви, които определят целите и ценностите в поведението. Най-важната им характеристика е, че тя опосредява човешката воля, посредством тях се определя правнорелевантната воля на субектите и собствената активност при организирането и съзнателното регулиране на поведението.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Ferguson Paul, R., Glenys J.Ferguson, R.Rothschild. Business Economics. НК.1993

[2] Hellwig Hans Jürgen. The US Concept of Corporate Governance under the Sarbanes-Oxley Act of 2002 and Its Effects in Europe. European Company and Financial Law Review. Vol. 4 No 3.2007

[3] Kotler Philip. Marketing Management. Prentice Hall. NJ, 1991

[4] Ress Bill. Financial Analyses. Prentice Hall, UK, 1990

[5] Stokes David. Discovering Marketing. London, 1994

[6] Боаз Дейвид .Либертарианството. С., 2004

[7] Дачев Лъчезар. История на политическите и правни учения. С., 2007

[8] Иванов Христо. Гражданското общество и концепции за граждански контрол. С. 2002

[9] Икономика и социология. Антология. С, 1999.

[10] Йотов Стилиян. Равенство и егалитаризъм. С., 2004

[11] Конституционализъм. Антология.С., 2008

[12] Тачър Маргарет. Изкуството на държавника.С., 2002

[13] Фукуяма Франсис. Строежът на държавата. С.. 2004

[14] Хайек Фридрих. Право, законодателство и свобода. Т.2 С., 1998

[15] Христов Иво. Право и модерност. С., 2003

За контакти:

Ст. ас.. Елица Вълчева-Куманова, Катедра Публичноправни науки, Юридически факултет, Русенски университет "Ангел Кънчев".

Докладът е рецензиран.